

ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ ԱՆԻ (ԵՊՀ)

ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅԱՆ ՍՈՒԲՅԵԿՏԻ ԻՄԱՍՏՈՒՅԹԻ ՉԵՎԱՎՈՐՈՒՄՆ ԱՐԱԲԵՐԵՆԻ ՊԱՐԶ ԵՌԱԿԱԶՄ ԲԱՅԱՀԻՄՔԻ ՇՐՋԱՆԱԿՈՒՄ

Արաբական լեզվաբանական ավանդույթն արաբերենի բայական միավորների կառուցվածքում որպես հիմք առանձնացնում է արմատական երեք բաղադրիչներից՝ հարֆերից՝ բաղկացած պարզ եռահարֆ բայական հիմքը ('al-fiāl'al-mujarrad'al-ēulaei), որն արաբերենի նկարագրման համակարգում դիտարկվում է որպես նվազագույն լեզվական միավոր՝ հիմք հանդիսանալով ձևաբանական բնույթի բոլոր լեզվական կառույցների համար: Յուրաքանչյուր հարֆ ավանդույթում դիտարկվում է որպես բաղաձայնի և ձայնավորի անքակտելի զուգակցություն¹:

Պարզ եռահարֆ բայահիմքի ելքային տարբերակում արմատական երեք հարֆերից (fā'al-fiāl,āyū'al-fiāl,lām'al-fiāl) յուրաքանչյուրը ձևավորվում է իր դիրքի սահմաններում իրացվող «հարֆի հնչյուն» (jaras'al-harf) և ֆաթհա (ā) «հարֆի ձայնավորում» (harakatu al-harf) վանկաչափական ցուցիչի միահյուսման արդյունքում (fā + ā + lām = fāāilā), որը կայուն իրացում ունի եռահարֆ բայահիմքի lām'al-fiāl դիրքի սահմաններում միայն:

Ձևահնչության կանոնական մակարդակում բաղկացած լինելով երկանդամ տարրերից՝ հարֆերից, արաբերենի բայական միավորները շարահյուսական կիրառություն ստանալիս ևս դրսևորում են երկանդամ ֆունկցիոնալ կազմություն՝ ներառելով երկու անքակտելի և փոխադարձաբար սերտաճած հատվածներ՝ գործողության իմաստության ('al-fiāl), և այդ գործողությունը կատարողի կամ գործողության սուբյեկտի իմաստության արտահայտման ('al-fāāil) դիրքերը²:

Շարահյուսական հարթությունում 'al-fiāl և 'al-fāāil դիրքերը միասին ձևավորում են մեկ գործառական ամբողջություն, որն արաբական լեզվաբանական ավանդույթում հայտնի է որպես *պարզ բայական ստորոգական կառույց* և ենթադրում է բայական ստորոգյալի ('al-fiāl'al-musnad) և գործողության սուբյեկտի ('al-fāāil'al-musnad' ilēyhi) գծային հաջորդականություն: Բայական ստորոգական կառույցի 'al-fiāl հատվածը, լինելով շարահյուսական հարթությունում բայական միավորների գործողության իմաստության արտահայտման դիրք, բացի այդ իմաստությամբ արտահայտելը, կոչված է որոշակի ինֆորմացիա հաղորդել իրեն գծայնորեն հաջորդող գործողության սուբյեկտ ('al-fāāil) հատվածի վերաբերյալ: Այդ

ինֆորմացիայի փոխանցումը կատարվում է շարահյուսական մակարդակում բայական միավորների 'al-fišl հատվածում հանդես եկող պարզ եռահարֆ բայահիմքի առաջին fš"al-fišl, և երկրորդ՝ šayn 'al-fišl դիրքերում³:

Այսպես՝al-fišl հատվածում իրացվող պարզ բայահիմքի fš"al-fišl դիրքում սկզբնական ցուցում է տրվում գործողության սուբյեկտի՝al-fišl-ի հայտնի կամ անհայտ լինելու վերաբերյալ: Այս դիրքում ելքային ֆաթհա (š) ձայնավորման դեպքում ենթադրվում է, որ ձևավորվող շարահյուսական միավորն իմաստաբանական ու քանակական առումով ինքնաբավ է, ամբողջական և այնտեղ առկա և իմաստաբանորեն որոշելի է գործողության սուբյեկտի՝al-fišl-ի նշանակությունը (mašlūm):

Մինչդեռ, երբ fš"al-fišl դիրքում ելքային ֆաթհայի փոխարեն իրացում է գտնում դամմա վանկաչափական ցուցիչը, նախնական ինֆորմացիա է փոխանցվում ձևավորվող շարահյուսական միավորի ոչ ամբողջական լինելու և, բնականաբար, գործողության սուբյեկտի բացակայության և իմաստաբանորեն անորոշ, անհայտ (majhūl) լինելու մասին⁴:

Ինչ վերաբերում է՝al-fišl հատվածի միջին šayn 'al-fišl դիրքին, ապա նրա սահմաններում գործողության սուբյեկտն արդեն բացահայտվում է իր կողմից կատարվող գործողության բնույթի տեսանկյունից: fš"al-fišl դիրքում ֆաթհայի առկայության ժամանակ, գործողության սուբյեկտի հայտնիության պայմաններում, այստեղ կարող են իրացվել թե՛ ֆաթհան(a), և թե՛ մյուս երկու հնարավոր՝ ցուցիչները՝ դամման (u) և քասրան (i): Ֆաթհա ցուցիչի առկայությունն այս դիրքում հիմնականում վկայում է արդեն «հայտնի» սուբյեկտի կողմից կատարված գործողության ակտիվ բնույթի մասին (հմմտ. darasa-սովորել, kataba-գրել): Մինչդեռ դամմա ձայնավորման իրացումն, ընդհակառակը, խոսում է սուբյեկտի գործողության ոչ ակտիվ բնույթի մասին, ավելին, այն վերագրվում է վերջինիս, բնութագրում նրան (հմմտ. jamā'a-գեղեցիկ լինել, kabura-մեծ լինել): Մա կիրառել է նաև այս դիրքում երրորդ ցուցիչ՝ քասրայի առկայության ժամանակ(šarija-կաղ լինել)⁵:

Ժամականից արաբերենի որոշ բայերի հիմքում, սակայն, šayn' al-fišl-ի քասրա ձայնավորումը սկսել է արտահայտել նաև սուբյեկտի կատարած գործողության, առաջին հայացքից, բացարձակապես ակտիվ բնույթի իմաստային տարբերակում: Խոսքն այն բայերի մասին է, որոնք արաբերենում սկզբնապես արտահայտել են իրենց սուբյեկտին հատուկ հատկանշային, ոչ ակտիվ բնույթի գործողություն, սակայն սուբյեկտն այդ հատկանշիչը ոչ թե կրում է ի սկզբանե (ինչպես šarija բայի դեպքում), այլ այն, որպես բնութագիր, ինչ-որ ժամանակամիջոցում ուղղվում է դեպի սուբյեկտը, անցնում նրա վրա (հմմտ. labisa -նախկինում՝ հագուստով պատված լինել-ներկայումս՝ հագնվել, fahima - ըմբռնող լինել - ներկայումս՝ հասկանալ):

Անհրաժեշտ է նշել նաև, որ առաջին *fā*՝ *al-fiāl* դիրքում դամմայի իրացման ժամանակ, երկրորդ *āyā*՝ *al-fiāl* դիրքում կարող է իրացվել միմիայն քասրա ձայնավորումը, քանի որ գործողության սուբյեկտը կամ գործողությանը բնութագրվող սուբյեկտը սկզբունքորեն անհայտ է (*maǰhūl*): Սա պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ քասրա վանկաչափական ցուցիչը, ի տարբերություն ֆաթհայի և դամմայի, օժտված է գործողության սուբյեկտի նշանակությունը նվազեցնելու և գործողությանը որոշակի պասիվություն, կրավորական կամ անդրադարձ նշանակություն հաղորդելու հատկությամբ:

Ի հավելումն վերն ասվածի, հարկ է հիշատակել *āyā*՝ *al-fiāl* դիրքում իրականացող, թերևս ամենակարևոր գործառույթի մասին:

Շարահյուսական հարթությունում բայական միավորների *al-fiāl* հատվածում իրացվող եռահարֆ բայահիմքի *āyā*՝ *al-fiāl* դիրքում սկզբնական ցուցում է փոխանցվում այս հատվածի հիմնական՝ գործողության նշանակության վերաբերյալ: Այս դիրքի գործառական կազմությանը ֆաթհայով, ինչպես արդեն նշվել է, վկայում է կատարվող գործողության ակտիվ բնույթի մասին: Իսկ *āyā*՝ *al-fiāl* դիրքում դամմայի կամ քասրայի (որոշ բացառություններով) առկայությունը գործողության ոչ ակտիվ լինելու ցուցումն է:

Պարզ բայահիմքի վերջին՝ *lām*՝ *al-fiāl* դիրքում միավորվում են այդ բայահիմքի բոլոր երեք դիրքերը մեկ՝ *պարզ եռահարֆ բայահիմք* (*al-fiāl*՝ *al-mujarrad*՝ *al-ʿulaʿi*) հասկացության մեջ:

lām՝ *al-fiāl* դիրքի սահմաններում կայուն իրացում ունեցող ֆաթհան ազդարարում է հիմքի ամբողջական ձևավորման մասին, միավորում միախորդ երկու դիրքերում արտահայտված գործողության և գործողության սուբյեկտի նշանակությունները՝ ձևավորված միավորը փոխանցելով շարահյուսական հարթություն, որտեղ այն սկսում է դիտարկվել որպես ստորոգական ամբողջություն՝ *բայական ստորոգական կառույց* (*al - jumla*՝ *al-fiālīya*):

Հարկ է նկատել, որ արաբերենի բայական ստորոգական կառույցում, գործողության սուբյեկտի (*al-fāʿil*)՝ խոսողին անհայտ լինելու հանգամանքը կասկածի տակ է դնում ողջ ստորոգական կառույցի գոյությունը:

Չէ՞ որ բայական ստորոգական կառույցի առանցքային *al-fiāl* և *al-fāʿil* դիրքերը միահյուսված և փոխադարձաբար պայմանավորված են միմյանցով, և նրանցից մեկի բացակայությունն ինքնաբերաբար բացառում է նաև մյուսի գոյությունը:

Գործողության սուբյեկտի անհայտ լինելու դեպքում առաջ է գալիս ձևավորվող բայական ստորոգական կառույցի իմաստաբանական անբավարարությունն ու վերջինիս քանակական թերիությունը լրացնելու առաջնահերթ խնդիր, որն իր լուծումն է գտնում բացակայող *al-fāʿil* դիրքում

նոր՝ «գործողության սուբյեկտին փոխարինող» կամ, այսպես կոչված, «կեղծ սուբյեկտ» (na'ib 'al-fā'il) շարահյուսական դիրքի գոյացմամբ:

na'ib 'al-fā'il դիրքում իրացվող միավորները դիտվում են որպես բայական նախադասության քերականական ենթակա ('al-musnad 'ileyhi), բայց ոչ երբեք տրամաբանական սուբյեկտ ('al-fi'āl), այլ ընդամենը նրան «փոխարինող» կամ «կեղծ սուբյեկտ» (na'ib 'al-fā'il):

Իմաստաբանական հարթությունում բայական նախադասության տրամաբանական սուբյեկտին՝ «կեղծ սուբյեկտ» (na'ib 'al-fā'il) դիրքում կարող են փոխարինել.

1. Գործողության տրամաբանական օբյեկտը (եթե գործողությունն արտահայտված է ներգործական /ակտիվ իմաստ արտահայտող անցողական բայաձևով ('al-fi'āl 'al-muta'addi), կամ ներգործական իմաստ արտահայտող, սակայն նախդիրով (harf jarr) միջնորդավորված ուղիղ խնդիր ընդունող բայով:

2. Գործողությանը մասնակից իմաստաբանական այլ ակտանտներ /ժամանակ, տեղ, վիճակ և այլն/ (եթե գործողությունն արտահայտված է չեզոք/ ոչ ակտիվ իմաստ. արտահայտող անանցողական բայով ('al-fi'āl 'al-lazim):

ANI MANUKYAN (YSU)

THE FORMATION OF THE ACTION'S SUBJECT MEANING IN THE ARABIC SIMPLE VERBAL THREE-COMPONENT STEM

In the Arabic linguistic tradition the simple verbal stem ('al-fi'āl' al-mujarrad 'al-eula'i), which consists of three components named "the harfs", is considered to be the minimum linguistic unit for the whole morphological structures. In the initial form of the simple verbal stem, its three basic harfs (fā' 'al-fi'āl, āyn 'al-fi'āl, lām 'al-fi'āl) are being formed in consequence of merging of the so-called "the sound of harf" (jaras 'al-harf) and the fatha (a) "the vowel of harf" (harakatu al-harf) (fā + ā + lā = fāāālā), which remains stable inside the structure of the last lām 'al-fi'āl only.

Being consisted of two undivided components on the phonetic-morphological level, the Arabic verbal units get two-component functional structure: 'al-fi'āl - the action meaning position, 'al-fā'il - the position of the action's subject meaning. On the syntactic level together 'al-fi'āl and 'al-fā'il form the Arabic verbal sentence called ('al-jumla 'al-fi'āliyya).

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Գարուշյան Հ.Մ., Կարաբեկյան Ս.Բ., Գրական արաբերենի զործառական քերականություն, Երևան, 2003, էջ 8:
2. Սահակյան Ա.Կ., Կարաբեկյան Ս.Բ., Ստորոգման առանձնահատկությունները և ասույթի հաղորդակցական կառուցվածքը գրական արաբերենում, Երևան, 2002, էջ 5:
3. Ala al-Din Hashem al- Khafaji, Muhadarat fi al-lugha al-arabiyya, Բաղդադ, 2002, էջ 35-39:
4. Muhammad Muhi al-Din Abd al-Hamid, Sharh ibn Aqil, Բեյրութ, 1974, էջ 462:
5. Սահակյան Ա.Կ., Կարաբեկյան Ս.Բ., Ստորոգման առանձնահատկությունները և ասույթի հաղորդակցական կառուցվածքը գրական արաբերենում, Երևան, 2002, էջ 16-17:
6. Sh' u Muhammad Nur Al - Din Al Tauashi, 'Al - Nahu ua Al - Sarf, «Դամասկոս», 1998 - 1999, էջ 46:
7. Ala al-Din Hashem al- Khafaji, Muhadarat fi al-lugha al-arabiyya, Բաղդադ, 2002, էջ 41-42:
8. Նույն տեղում:
9. Muhammad Muhi al- Din Abd Al Hamid, Sharh Ibn Aqil, Բեյրութ, 1974, էջ 548: